

KANATLI HAYVANCILIK SEKTÖR RAPORU

Uz. Abdullah EŐİDİR

Uz. Lokman PİRİM

SUNUŞ

Fırat Kalkınma Ajansı 25 Temmuz 2009 tarih ve 27299 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararıyla kurulmuştur. Ajansın temel amacı; “Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal plân ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak, bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmaktır.

Ülkemizin ve bölgemizin kalkınmasında yapılacak şeylerin başında mevcut yapının ortaya konulması, bunu takiben gelişmeye yönelik sektörlerin belirlenmesi, yatırım hedef ve stratejilerinin oluşturulması ve bunların da bir plan dâhilinde uygulanması büyük önem arz etmektedir. Ancak bu şekilde ortaya konan doğru, güvenilir veriler çerçevesinde yatırımcılar doğru yönlendirilebilir ve sağlıklı yatırım kararları alabilirler ve bu sayede eldeki kaynaklar en uygun ve rasyonel bir şekilde değerlendirilebilir.

Elinizdeki rapor Ajansımızın temel amaçlarından olan bölgesel kalkınma hedefiyle yatırım yapılabilecek sektörler arasından seçilen Kanatlı hayvan yetiştiriciliği üzerine yazılmıştır. Bu çalışmada sektörün, literatür taraması ve anket çalışmaları ile dünyada, Türkiye’de ve TRB1 bölgesinde ki mevcut durumu araştırılarak ortaya konmuştur. Bununla birlikte sektörün güçlü ve zayıf yönleri ile sektörü yakından ilgilendiren risk ve tehditlere de yer verilmiştir.

Fırat Kalkınma Ajansı olarak üstlendiğimiz bu vazifelerin sorumluluğunda bölge için faydalı olacağına inandığımız bu rapor ile hâlihazırdaki yatırımcılara ve/veya yatırım yapmayı düşünen yatırımcı adaylarına yardımcı olabileceğimizi düşünüyor ve elinizdeki bu kitapçığın faydalı olması temenni ediyoruz.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	2
TABLolar LİSTESİ	4
TANIMLAR.....	4
KISALTMALAR LİSTESİ	5
TEŞEKKÜR METNİ.....	5
GİRİŞ.....	6
SEKTÖRE GENEL BAKIŞ.....	7
Tavukçuluk	7
1.1. Etlik Piliç Yetiştiriciliği.....	7
Etlik piliç üretimi nasıl yapılır?	8
1.2. Yumurta Tavukçuluğu	9
Günümüzde Tavukların Yüksek Verimlere Gelmiş Olmasının Bazı Sebepleri:	12
Hindicilik	12
Dünyada Kanatlı Hayvancılık Sektörü	13
Dünya Kanatlı Eti İhracatı.....	14
Dünya Kanatlı Eti İthalatı	15
Türkiye'de Kanatlı Hayvancılık Sektörü.....	16
Tavukçuluk	18
1.1 Et tavukçuluğu	18
1.2 Yumurta Tavukçuluğu	19
Hindicilik	20
Türkiye Kanatlı Hayvan Üretimi	21
Türkiye Kanatlı Eti İhracatı	22
Türkiye Kanatlı Eti İthalatı.....	24
TRB1 Bölgesinde Kanatlı Hayvancılık Sektörü.....	25
SONUÇ VE ÖNERİLER	31
KAYNAKÇA.....	32

TABLULAR LİSTESİ

Başvurular sekmesinden otomatik olarak oluşturulmalıdır.

Tablo 1: Et Tavukçuluğu ve Yumurta Tavukçuluğu.....	9
Tablo 2: A Sınıfı Yumurtaların Ağırlık Sınıfları	11
Tablo 3: 2010 Yılı Dünya Piliç Eti Üretiminde İlk 10 Ülke.....	13
Tablo 4: Dünya Kanatlı Eti Üretimi 2000-2011 (Milyon Ton).....	14
Tablo 5: Dünya Kanatlı Eti ve Ürünleri İhracatı (1.000 \$).....	14
Tablo 6: Dünya Kanatlı Eti ve Ürünleri İthalatı (1.000 \$).....	15
Tablo 7: Türlerine göre hayvan sayısı (Türkiye).....	16
Tablo 8: Türkiye Kişi Başına kanatlı eti Tüketimi (kg)	17
Tablo 9: Türkiye Piliç Eti üretimi (ton)	18
Tablo 10: Türkiye’de üretilen tavuk yumurtası sayısı (Bin adet)	19
Tablo 11: Yıllara Göre Türkiye’deki Kanatlı Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim.....	20
Tablo 12: AB Kişi Başına Kanatlı eti tüketimi (kg/yıl)	21
Tablo 13: Türkiye Kişi Başına Kanatlı eti Tüketimi (kg/yıl).....	21
Tablo 14: Türkiye’de Yıllara Göre Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar	21
Tablo 15: Türkiye Kanatlı eti İhracatı (ton)	22
Tablo 16: Ükelere göre Kanatlı Eti İhracatı (ton)	22
Tablo 17: Ükelere göre çeşitli kanatlı eti ihracatları	23
Tablo 18: Türkiye'nin Ükelere göre Kanatlı Eti ve Ürünleri İthalatı (\$)	24
Tablo 19: Yıllara Göre TRB1’deki Kanatlı Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim.....	25
Tablo 20: Yıllara Göre Elazığ’daki Kanatlı Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim	26
Tablo 21: Elazığ İlçelerindeki Kanatlı Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim	27
Tablo 22: Malatya İlçelerindeki Kanatlı Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim	27
Tablo 23: Elazığ’da Yıllara Göre Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar.....	28
Tablo 24: Malatya’da Yıllara Göre Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar	28
Tablo 25: TRB1’de Dane Mısır Üretimi	30

TANIMLAR

Broiler: Eti için beslenen tavuk, Et Tavuğu

Çıkma tavuk: Yumurta verimini tamamlamış, et için kesilen veya doğrudan tavuk kesimhanesinde “rendering “ işlemine tutulan yumurtacı yaşlı tavuğa verilen addır.

Rendering: Mezbaha artıklarından ısı işlemi ile yağın ayrılması ve uygulama sonunda kurutulmuş protein, et unu, et kemik unu, kemik unu gibi ürünlerin elde edilmesi işlemidir.

Sakatat: Kesilmiş hayvanın yürek, karaciğer, böbrek, işkembe, beyin, vb. iç organlarıyla baş ve ayaklarına verilen isimdir.

Gıda Kodeksi: Amacı üretici ve tüketici menfaatleri ile halk sağlığını korumak, gıda maddelerinin tekniğine uygun ve hijyenik şekilde üretim, hazırlama, işleme, muhafaza, depolama, taşıma ve pazarlamasını sağlamak üzere gıda maddelerinin özelliklerini belirlemek olan kurallar bütünüdür.

Yapay Seleksiyon: Yapay seleksiyon, insanların bazı bitki ve hayvan türlerini seçerek istedikleri özellikteki bireyler elde etme yöntemine denir.

Yarka: Olgunluğuna henüz ulaşmamış, ergenlik öncesi dönemdeki dişiye verilen ad.

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AR-GE: Araştırma Geliştirme

BESD-BİR: Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birliği Derneği

DTM: Dış Ticaret Müsteşarlığı

FAO: Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)

ITC: International Trade Centre (Uluslararası Ticaret Merkezi)

İGEME: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi

KKTC: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

TRB1: Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerini kapsayan İstatistik Düzey 2 Bölgesi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TEŞEKKÜR METNİ

“TRB1 Bölgesi Kanatlı Hayvancılık Sektörü” raporun hazırlanması sürecinde gerekli verilere/bilgilere ulaşmamızda yardımcı olan, yaptığımız anket çalışmasında bizlere zaman ayırıp sorularımızı açık yüreklilikle cevaplayan, tecrübelerinden istifade ettiğimiz *Banvit A.Ş.*, *Umut Tavukçuluk A.Ş.*, *Öznesil Tavukçuluk A.Ş.*, *Seher Tavukçuluk Ltd. Şti* ve *Gıda 2000 Ltd. Şti* sahip ve yetkilileri başta olmak üzere *Veysel Tavukçuluk*, *Başkan Yumurtacılık*, *Polat Tavukçuluk*, *Yılmaz Tavukçuluk*, işletmeleri sahipleri ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerinde görev yapan değerli kurum çalışanlarına teşekkürü bir borç biliriz.

GİRİŞ

Tarım veya **ziraat denilince**, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, bunların kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, bu ürünlerin uygun koşullarda muhafazası, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanmasını kapsayan bir dizi faaliyetler akla gelir. Kelime anlamı itibariyle bu kadar geniş bir kavram olan Tarımı kabaca üç alt sektöre ayırabiliriz:

- Bitkisel üretim
- Hayvansal üretim
- Tarım ürünleri ve teknolojisi

Bu çalışmada Tarımın alt sektörlerinden Hayvansal üretim başlığının alt başlığı olarak yer alan “Kanatlı Hayvan” grubu TRB1 Bölgesinde incelenmiştir. Kanatlı Hayvan grubuna hobi veya ticari amaçla yetiştirilen tavuk, hindi, kaz, ördek, devekuşu, keklik, sülün ve bıldırcın gibi çeşitli kanatlı türler girmektedir. Bunlardan ekonomik değeri daha yüksek olan tavuk, eti ve yumurtası için yaygınca yetiştirilmekte ve tüketilmektedir. Bu çalışmada kanatlı hayvanlardan ülkemiz için ekonomik değer ifade eden etlik ve yumurtalık tavuk işletmeciliği ile hindi yetiştiriciliği ortaya konmuştur. Ördek, kaz gibi diğer kanatlı hayvan yetiştiriciliği daha çok hobi amaçlı yapıldığı için bu çalışma kapsamı içerisine dâhil edilmemişlerdir.

Dünya genelinde ve ülkemizde yumurta ve etlik piliç üretimi gibi aslında her biri kendi başına bir sektör sayılabilecek alanların geliştiği görülmektedir. Bu üretim aynı zamanda yem sanayi, kafes, suluk ve yemlik gibi araç ve gereç yapımı, aşı ve ilaç sanayi ve gıda sanayinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

Üretkenlikleri az emek ve sermaye gerektirmeleri ile gelişmekte olan kanatlı hayvan sektörü ülkelerin kırsal alanlarında yapılmakta ve onlardan elde ettiği et ve yumurta gibi ürünlerle birçok ailenin protein gereksinmesinin karşılanmasında ve ek bir gelir kazanmasında çok önemli bir işlev yüklenmektedir. Beyaz etin daha pahalı konumdaki kırmızı et yerine ikame edilebilmesi ise özellikle dünya genelinde nüfusu daha fazla olan dar gelirli ailelerin protein gereksinimlerini karşılamada önem arz etmektedir.

İşte bu çalışmada kanatlı hayvancılık sektörü TRB1 Bölgesinde yapılan anket ve tez çalışmaları derlenerek irdelenmiş, sektörün TRB1 Bölgesinde ve Türkiye genelinde ki durumu hakkında sayısal veriler sağlanarak sektörün trendi hakkında bir görüş sunulmuş ve sektördeki sorunlar belirlenerek çözüm önerileri geliştirilmiştir.

SEKTÖRE GENEL BAKIŞ

FAO verilerine göre günümüzde elde edilen toplam gelir açısından hayvancılığın dünya tarımındaki payı %40 dolaylarındadır. Gelişmiş ülkelerde bu pay %20'nin üzerindedir. Dünyadaki hayvan varlığı incelendiğinde ise genelde gelişmiş ülkelerdeki tüm büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan türlerinin sayılarında 1990'dan itibaren bir azalma olduğu, buna mukabil gelişmekte olan ülkelerde ise üretimde artış olduğu gözlemlenmektedir.

Kanatlı Hayvancılık sektöründe üretimin kitlesel olma özelliği nedeniyle, hem hiç piyasa hem de dış piyasadaki ticari dalgalanmalardan çok çabuk etkilenmektedir. Bu bağlamda kanatlı hayvan sektörüne yatırım yapmak için ölçek ekonomisinin imkânlarını doğru kullanarak ortalamanın üzerinde bir üretim miktarı ile işe başlamayı göze almak; uzun yıllar içinde oluşmuş ithalat, ihracat, üretim ve iç tüketim rakamlarını detaylı inceledikten sonra yatırıma karar vermek gerekmektedir. Bu araştırma sadece kanatlı ürünleri için değil, kanatlı üretiminde kullanılan kafes, aşı, bakım gibi girdiler ile özellikle yem hammaddeleri için de yapılmalıdır. Zira kanatlılar artık kümesinin önünde yerleri eşleyen köy hayvanları olmaktan çıkmış, bir fabrikada kullanılan hammadde haline gelmiştir.

Tavukçuluk

Kanatlı Hayvan denilince şüphesiz akla ilk *tavuk* gelmektedir. Ülkemizde gerek kırsal kesiminde gerekse modern tesislerde üretimi ve tüketimi en fazla olan kanatlı hayvandır. Bu çalışmada tavukçuluk, Etlik Piliç Yetiştiriciliği ve Yumurta Tavukçuluğu olmak üzere iki başlık altında değerlendirilecektir.

1.1. Etlik Piliç Yetiştiriciliği

Etlik piliç eti üretimi

- ✓ Üretim süresinin kısa olması (45 gün kadar),
- ✓ Birim alanda yoğun üretim yapılabilmesi
- ✓ Yemin ete dönüşme oranının yüksek olması,
- ✓ İş gücü diğer tarımsal işletmelere kıyasla daha düşük olması,
- ✓ Kırmızı etle kıyaslandığında tavuk etinin çok daha ucuz

olması,

- ✓ Kolesterol ve yağ oranının düşük, sindirimini kolay olması,
- ✓ Besin değeri açısından iyi bir protein kaynağı olması

sebebiyle avantajlı bir sektör olarak gözükmektedir.

Etlük piliç üretimi nasıl yapılır?

Etlük piliç üretimi yapmak isteyen üretici; ya kendisi bağımsız olarak ya da piyasada çoğunlukla uygulanan çeşitli entegre firmalarla sözleşme imzalayarak üretime başlar. Üreticinin kendi başına üretime başlaması durumunda; sağlık, altlık, civciv, yem, ilaç, nakliye, kesimhane, paketleme ve pazarlama işlemleri için bizzat kendisi değişik firmalarla ilişki kurar. Bu sistem zor ve zahmetli bir iştir. Diğer yöntem olan entegre firmalarla sözleşme imzalayarak üretime başlaması durumunda; yukarıda sayılan tüm işlemleri entegre firma üstlenir. Üretici yalnızca civcivleri büyütüp kesimlik piliç oluncaya kadarki bakım ve idaresini yapar.

Et tavukçuluğunda üretici, civcivleri damızlıkçı işletmeden alır. 35-42 gün arasında bu civcivler 2 kg kadar büyütür ve satar. Daha sonra kümesini 15 gün kadar temizler, dezenfekte eder ve yeni civcivler alıp yeni bir üretim yapar. Buna göre bir üretici yılda 4 ila 7 sefer üretim yapabilir.

Et tavukçuluğunda kafes pek kullanılmaz. Hayvanlar zeminde, genelde talaş altlık üzerinde durur, yemlik ve suluklar hayvanların önüne yukarıdan sarkıtılır.

Piliç eti, hayvansal protein kaynakları arasında en sağlıklı ve en ekonomik hayvansal üründür. Ayrıca ekonomik yararlığı ile düşük gelirli ailelerin kolayca ulaşabildiği ve bu ailelerin beslenmesinde önemli rolü olan bir yiyecektir. Piliç eti, eğer bir bölgede tüketimi ve satışı sınırlandırılmamışsa, tüm ülkelerde kolayca pazarlanabilir. Hazırlanması, pişirilmesi ve sindirimi oldukça kolay bir besin kaynağıdır. Kanatlı hayvan eti; kolesterolü, kalp rahatsızlığı ve vasküler problemleri olanlar için en ideal et ürünüdür.

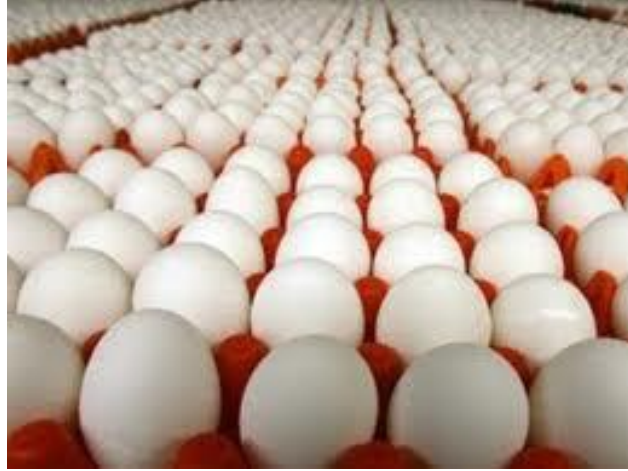

1.2. Yumurta Tavukçuluğu

Günümüzde tavukçuluk önemli bir endüstri sektörü olmuş ve dev adımlarla ilerlemektedir. Yumurta tavukçuluğu, insan beslenmesinde mükemmel bir gıda olan yumurtanın üretimi açısından çok önemli bir yetiştiricilik faaliyetidir. Çünkü yumurta, anne sütünden sonra insanın ihtiyacı olan tüm besin öğelerini bulunduran tek besin kaynağıdır. Ayrıca yumurta tüm besinler içerisinde en değerli proteini içermektedir.

Sindirilebilirliği yüksek olan yumurtanın tamamına yakını vücut tarafından kullanılmakta ve vücut proteinlerine dönüşebilmektedir. Yumurta başlıca, A, D, E ve B grubu vitaminler olmak üzere diğer vitaminleri de önemli oranda içermektedir.

Yumurta tavukçuluğuna başlamak için üretici genelde 16 haftalık “yarka” denilen dişi tavukları alıp kümesini doldurur. Yumurtacı işletmeler, genelde üst üste 2-3 hatta bazen 4-5 kafes şeklinde yer alır. Bu kümesler yumurta tavuğu ile doldurulup, hayvanlar sürekli yem tüketip yumurtlamaktadır.

Tablo 1: Et Tavukçuluğu ve Yumurta Tavukçuluğu Karşılaştırması

	Et Tavukçuluğu	Yumurta Tavukçuluğu
Avantajları	<ul style="list-style-type: none">✓ Üretim süresinin kısa olması (45 gün kadar),✓ Birim alanda yoğun üretim yapılabilmesi✓ Yemin ete dönüşme oranının yüksek olması,✓ İş gücü diğer tarımsal işletmelere kıyasla daha düşük olması,✓ Kırmızı etle kıyaslandığında tavuk etinin çok daha ucuz olması,✓ Kolesterol ve yağ oranının düşük, sindirimini kolay olması,✓ Besin değeri açısından iyi bir protein kaynağı olması	<ul style="list-style-type: none">✓ Birim kümes alanına konan tavuk sayısı diğer kümeslerden 4-5 misli daha fazladır.✓ Altlık sorunu yoktur.✓ Yumurtalar daha temizdir.✓ Fazla dolaşım enerji kaybetmedikleri için yemden yararlanma biraz daha yüksektir.✓ Yere yumurtlama sorunu yoktur.✓ Tavuklar kapalı alanda oldukları için bakımları daha kolaydır.✓ Yumurtalar biraz daha büyüktür.✓ Ölüm oranı genellikle daha düşüktür.✓ İş gücü gereksinimi, otomasyona bağlı olarak % 50-80 oranında daha azdır.✓ Tavukların tek tek kontrolü ile düşük verimlilerin ayrılması daha kolaydır.✓ Gübrenin alta seçmesi ve tavukların birbirleriyle temasının az olması nedeni ile hastalık kontrolü daha kolaydır.
Sakıncaları	<ul style="list-style-type: none">✓ Hayvan başına düşen ilk kuruluş masrafları, kafes maliyeti nedeniyle daha fazladır.✓ Hayvanlar doğal şartlarda yetişmediğinden daha hassas, daha dirençsizdir. Ani durum değişikliklerinden çabuk etkilenir.✓ Kümes içerisinde daha fazla hayvan barındığı için daha güçlü bir havalandırmaya ihtiyaç vardır.✓ Toplu yaşam sürdüklerinden hastalıkların dağılma riski yüksektir.	<ul style="list-style-type: none">✓ Hayvan başına düşen ilk kuruluş masrafları, kafes maliyeti nedeniyle daha fazladır.✓ Çatlak yumurta oranı daha fazladır. .✓ Yumurtlama döneminde hayvanlar daha fazla ağırlık artışı sağlasalar da, kemiklerin son derece zayıf olması nedeniyle dönem sonundaki piyasa fiyatları düşüktür.✓ Özellikle yazın, gübrede fazla miktarda sinek ürer ve sorun yaratır.✓ Kafes altlarında biriken gübreyi sık sık temizlemek gerekir.✓ Hareketsizlikten dolayı karaciğer yaş(ğ)lanması ve buna bağlı ölümlere daha sık rastlanır.✓ Kümes içerisinde daha fazla hayvan barındığı için daha güçlü bir havalandırmaya ihtiyaç vardır.✓ Yumurtlamayanlar düzenli bir şekilde ayıklandığından kafeslerin bir kısmının boş kalmaması için bir miktar yedek tavuk beslenir.

Yumurta tavukçuluğunda 1 kg. yumurta için harcanan yem miktarı da 2,1-2,2 kg civarındadır. Tavukçulukta beslenme, üretimin karlı olabilmesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü tavukçuluk işletmelerinde yapılan tüm harcamaların yaklaşık %70'ni yem harcamaları oluşturmaktadır.

Yumurta tavukçuluğunda başarılı sayılmak için aşağıdaki kıstaslar önem arz etmektedir.

- Tavuk başına yıllık yumurta verimi en az 280 adet olmalıdır.
- 1 Kg. yumurta için yedirilen yem miktarı 2,0-2,2 Kg. olmalıdır.
- Yumurtlama döneminde aylık ölüm oranı en çok %1 olmalıdır.
- Çok küçük veya satışa uygun olmayan yumurta oranı en fazla %5 olmalıdır.
- Kırık yumurtaların oranı %2'yi geçmemelidir.

Bu hedeflere ulaşabilmek için;

- Yüksek verimli ırklar seçilmelidir.
- Besin maddelerince iyi dengelenmiş karma yemler kullanılmalıdır.
- Pazar şartları iyi takip edilmelidir.
- Tavuklar 19 aylık olduktan sonra verim dışı bırakılmalıdır.

Tablo 2: A Sınıfı Yumurtaların Ağırlık Sınıfları

Ağırlık Sınıfı	Ağırlık
XL – Çok Büyük	≥ 73 g
L - Büyük	63 – 72 g
M - Orta	53 – 62 g
S - Küçük	≤ 52 g

Günümüzde Tavukların Yüksek Verimlere Gelmiş Olmasının Bazı Sebepleri:

1- Islah, yapay seleksiyon (Tavuk türünün ıslaha uygunluğu):

Tavuk kısa sürede hızla üreyebilen bir hayvan. Cinsel olgunluğa ulaşma süresi de çok kısa. Bu sebeple ıslah yapmak için kısa sürede büyük bir sürü oluşturabilmektedir. İşte büyük sürülerdeki en verimli hayvanlar uzun yıllar seçilerek verimlilik hızla arttırılmaktadır.

Yumurta tavuklarında yapılan araştırmaya göre bir yumurta tavuğu genetik olarak en az 25 saatte bir yumurta üretebilmekte yani genetik olarak en fazla yılda 350 yumurta üretebilmektedir. Ancak bu sorunu aşmak için yumurta oluşumunda en çok zaman alan kabuğun üretilme aşamasının minimize edilmesi veya kabuksuz yumurta üretimi ile verimin arttırılması da araştırma safhasındadır.

2- Besleme (Besleme biliminde insanlığın yaptığı gelişmeler):

Hayvan besleme alanında son 50 yılda çok büyük gelişmeler kaydedilmektedir. Öyle ki artık saha koşullarında 1,7 kg yem ile 1 kg tavuk eti üretmek mümkün gözükmektedir. Özellikle yem katkıları ve antibiyotikleri de bu maddeye dâhil edilirse, bunların verim artışlarına büyük katkısı olduğunu belirtmek gerekir.

3- Yetiştiricilik (Hayvan yetiştiriciliği biliminde insanlığın yaptığı gelişmeler):

Son zamanlarda kümes serinletme-havalandırma, besleme-sulama sistemleri, aydınlık-karanlık uygulamaları gibi teknikler verimlerin hızla artmasını sağlamaktadır.

4- Hayvan sağlığı (Hayvan sağlığı biliminde insanlığın yaptığı gelişmeler):

Veteriner hekimliği alanındaki gelişmeler de tavukçulukta verimlerin bu düzeylere gelmesinin önemli nedenlerinden sayılmaktadır.

Hindicilik

Dünyada 1980'lerden sonra gelişen entegre hindi üretimi Türkiye'de 1995 yılından sonra gelişmeye başlamış ve artan taleple birlikte piyasadaki yerini giderek sağlamlaştırmıştır.

Hindilerin dayanıklı, uzun ömürlü, karkas randımanı ve beslenme değerlerinin yüksek olması, etinin sucuk - salam gibi ürünlerde direkt veya kırmızı ete karıştırılarak kullanımı gerek dünyada gerekse son yıllarda Türkiye'de hindi yetiştiriciliğini daha cazip hale getirmiştir.

Değerli bir besin kaynağı olan hindi eti üretiminin, dolayısıyla tüketiminin artırılması Türkiye’de devlet politikalarının hedefleri arasındadır.

Dünyada Kanatlı Hayvancılık Sektörü

Dünyada kanatlı eti ve ürünleri üretiminde başı çeken ülkeler sırasıyla ABD (20 milyon ton), Çin Halk Cumhuriyeti (17 milyon ton) ve Brezilya’dır (11 milyon ton). Dünya kanatlı eti ve ürünleri üretiminde ilk on ülkenin aldığı pay % 65’e tekabül etmektedir.

Tablo 3: 2010 Yılı Dünya Piliç Eti Üretiminde İlk 10 Ülke

Ülkeler	2010 (Ton)	Pay (%)
A.B.D.	19.583.788	20
Çin Halk Cumhuriyeti	16.999.360	17
Brezilya	11.140.140	11
Meksika	2.722.472	3
Rusya Federasyonu	2.580.400	3
Hindistan	2.337.700	2
Fransa	1.790.933	2
Endonezya	1.677.900	2
İran	1.661.700	2
Arjantin	1.641.910	2
İngiltere	1.557.970	2
Ara Toplam	63.694.273	65
Diğer Ülkeler	34.248.171	35
	97.942.444	

Kaynak: FAO verileri

Tablo 4: Dünya Kanatlı Eti Üretimi 2000-2011 (Milyon Ton)

Kıtalar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dünya	68.8	71.5	74.4	75.9	79.3	83.2	84.9	88.9	91.8	91.9	96.3	98.6
Asya-Pasifik	23.9	24.6	25.7	26.8	27.0	28.7	29.8	31.4	32.6	33.1	34.6	35.3
Kuzey Amerika	17.5	17.9	18.2	18.4	19.6	20.3	20.4	20.9	21.4	20.6	20.8	21.0
Latin Amerika	12.1	12.8	13.7	14.4	15.8	15.6	16.3	17.6	19.0	19.1	21.1	21.5
Avrupa	11.9	12.5	13.1	12.6	13.0	13.1	13.1	13.9	14.4	15.4	16.4	16.8
Afrika	3.0	3.2	3.3	3.3	3.4	3.5	3.5	3.6	3.7	3.7	4.0	4.0

Kaynak: FAO verileri

Dünya Kanatlı Eti İhracatı

Dünya ihracatında Brezilya ve ABD başta gelmektedir ve küresel ihracatın % 39'unu bu iki ülke gerçekleştirmektedir. Türkiye ise Dünya ihracatında 21. sırada yer almaktadır.

Tablo 5: Dünya Kanatlı Eti ve Ürünleri İhracatı (1.000 \$)

Ülkeler	2009	2010	Pay (%)
Brezilya	5.699.905	6.690.602	24
A.B.D.	4.130.941	4.126.587	15
Hollanda	2.261.411	2.429.187	9
Tayland	1.640.072	1.830.206	6
Almanya	1.497.020	1.642.927	6
Fransa	1.477.306	1.480.240	5
Çin Halk Cumhuriyeti	996.557	1.311.723	5
Belçika	1.063.235	1.160.176	4
Polonya	888.284	1.071.904	4
Hong Kong	619.834	883.356	3
İngiltere	550.320	593.759	2
Ara Toplam	20.824.885	23.220.667	82
Diğer Ülkeler	4.248.451	5.073.084	18
Genel Toplam	25.073.336	28.293.751	100

Kaynak: Trade Map-ITC

Dünya Kanatlı Eti İthalatı

Dünya kanatlı eti ithalatında başı Japonya ve İngiltere çekmektedir. Bu iki ülkenin ithalatı dünya ithalatının yaklaşık beşte birini oluşturmaktadır. Bu ülkeleri Almanya, Hong Kong ve Suudi Arabistan takip etmektedir.

Tablo 6: Dünya Kanatlı Eti ve Ürünleri İthalatı (1.000 \$)

Ülkeler	2009	2010	Pay (%)
Japonya	2.283.803	2.751.859	10
İngiltere	2.329.295	2.499.776	9
Almanya	1.959.392	2.036.642	7
Hong Kong	1.300.583	1.817.435	7
Suudi Arabistan	1.075.793	1.340.158	5
Hollanda	1.149.001	1.232.652	5
Fransa	1.115.143	1.191.326	4
Çin Halk Cumhuriyeti	984.319	963.993	4
Rusya Federasyonu	1.137.653	913.456	3
Meksika	739.407	869.351	3
Ara Toplam	14.074.389	15.616.648	57
Diğer Ülkeler	10.153.373	11.609.181	43
Genel Toplam	24.227.762	27.225.829	100

Kaynak: Trade Map-ITC

Türkiye'de Kanatlı Hayvancılık Sektörü

Kanatlı hayvan sektörü ülkemizde 1990'ların beri büyük bir gelişim göstermektedir.

1990 yılında kanatlı hayvan eti 217 bin ton üretim seviyesinde iken, 2000 yılında 752 bin ton, 2010 yılında 1.517.500 ton üretim düzeyine ulaşmıştır.

2010 yılı kanatlı eti üretiminin

- 1.420 bin tonu piliç eti,
- 35,5 bin ton hindi eti,
- 62 bin ton çıkma tavuk ve diğer kanatlı etleridir.

Yılda yaklaşık olarak üretilen 12 milyar adet yumurta da dikkate alındığında kanatlı hayvancılık sektörünün ülkemizin bir numaralı hayvansal protein kaynağı durumunda olduğunu söylenilebilir.

Tablo 7: Türlerine göre hayvan sayısı (Türkiye)

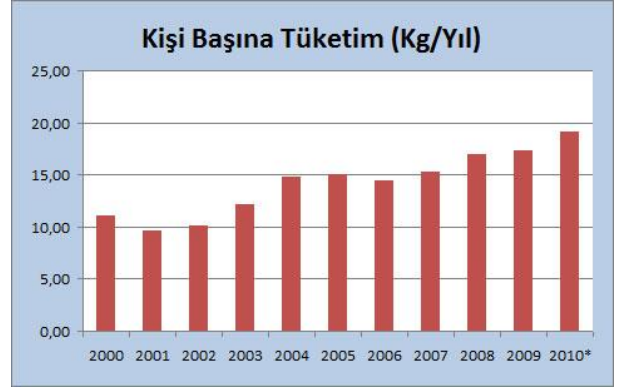
	Yumurta tavuğu Laying hens	Et tavuğu Broilers	Hindi Turkeys	Kaz Geese	Ördek Ducks
2000	64 709 040	193 459 280	3 681 558	1 496 604	1 104 176
2001	55 675 750	161 899 442	3 254 018	1 397 560	913 748
2002	57 139 257	188 637 066	3 092 408	1 400 136	832 091
2003	60 399 520	217 133 076	3 994 093	1 336 775	810 910
2004	58 774 172	238 101 895	3 902 346	1 250 634	770 436
2005	60 275 674	257 221 440	3 697 103	1 066 581	656 409
2006	58 698 485	286 121 360	3 226 941	830 081	525 250
2007	64 286 383	205 082 159	2 675 407	1 022 711	481 829
2008	63 364 818	180 915 558	3 230 318	1 062 887	470 158
2009	66 500 461	163 468 942	2 755 349	944 731	412 723
2010	70 933 660	163 984 725	2 942 170	715 555	396 851

Not : 2010 Yılı bilgileri geçicidir.

Kaynak: TÜİK,2012

Tablo 8: Türkiye Kişi Başına kanatlı eti Tüketimi (kg)

YILLAR	Piliç Eti	Hindi Eti	Köy ve Yum. Tavukları, Diğer Kanatlı Eti	Toplam
2001	8,91	0,59	0,64	10,17
2002	9,30	0,37	0,91	10,60
2003	11,36	0,50	0,77	12,65
2004	13,73	0,67	0,86	15,29
2005	13,85	0,75	0,77	15,40
2006	13,35	0,65	0,58	14,62
2007	14,06	0,46	0,77	15,32
2008	15,52	0,47	0,77	16,80
2009	15,34	0,40	0,77	16,54
2010	18,07	0,40	0,74	19,23

Kaynak: BESD-BİR

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere ülkemizde Kişi başına tüketilen kanatlı eti miktarı artış trendi göstermektedir. Öyle ki 2001 yılında kişi başına düşen toplam kanatlı eti tüketimi yaklaşık 10 kg düzeyinde iken 10 yıl içerisinde yaklaşık iki katına çıkmıştır.

Ülkemizde yetiştirilen kümes hayvanı sayılarına baktığımızda Yumurta tavuğu sayısının son 10 yılda dalgalanmalarla birlikte artış kaydettiği görülmektedir. Özellikle 2006 yılında küresel çapta yaşanan kuş gribi vakasının ülkemiz kanatlı hayvan sayısında büyük bir düşüşe yol açtığı fakat sonrasında tekrar artışa geçtiği ancak hindi, kaz ve ördek sayısında maalesef henüz toparlanıp 2000 yılı seviyelerine gelemediği görülmektedir.

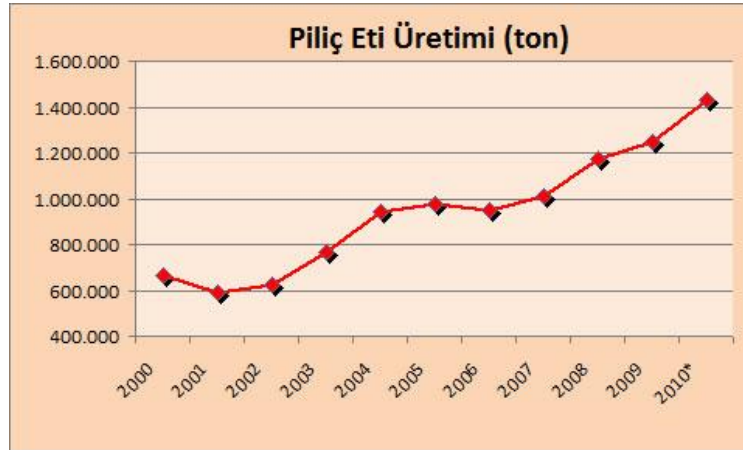

Tavukçuluk

1.1 Et tavukçuluğu

Türkiye’de tavukçuluk sektörü 1970’li yıllarda aile işletmeleri şeklinde, pahalı ve sınırlı üretim kapasiteleriyle faaliyette bulunmuştur. 1980’li yıllara gelindiğinde kanatlılara yönelik entegre tesislerin çoğalması ve sözleşmeli üretim modelinin uygulanması ile sektör, önemli bir yapısal değişim göstermiştir. Bu değişimin sonucunda kanatlı sektörü üretim planlamasını yapabilen ve ülke ihtiyacını karşılayabilen önemli bir üretim dalı haline gelmiştir. 1990’lı yıllarda ise büyük yatırımlar yapılarak dünya standartları yakalanmış ve üretim sürekli artırılarak bu günlere gelinmiştir. 2000’li yıllarda kanatlı sektörünün AB uyum çalışmaları başlamış ve 2005 yılında Türkiye’nin AB Ülkelerinin kanatlı eti ithal edebileceği üçüncü ülkeler listesine girmesi için karar alınma aşamasına gelinmiştir. Ülkemizde bugün üretilen beyaz etin yaklaşık %80’i son derece modern tesislerde gerçekleştirilmektedir.

Tablo 9: Türkiye Piliç Eti üretimi (ton)

Kaynak: BESD-BİR

Kırmızı et üretiminin giderek azalmasıyla ortaya çıkan hayvansal protein açığı, tavuk eti üretimindeki artışlarla dengelenebilmiştir. Fert başına piliç eti tüketimi 1990 yılında 3,8 Kg iken, 2010’da 19 kg’a yükselmiştir. AB ülkelerinde ise ortalama tüketim 26 kg/kişinin üzerindedir. Türkiye’nin kanatlı kesim kapasitesi her yıl artmakla beraber, yıllık kesim kapasitesi (çift vardiya) yaklaşık 1.800.000 Ton olarak tahmin edilmektedir. Kesimhane ve yetiştirme kümeslerinde 2010 yılı kapasite kullanım oranı yaklaşık %85 olarak tahmin edilmektedir.

1.2 Yumurta Tavukçuluğu

Türkiye, 1970’li yıllarda başlayan yumurta üretimi alt yapısını sürekli geliştirerek ve kalitesini yükselterek dünya yumurta üretiminde ilk 10’da yer almaktadır. Sürdürülebilir bir yapıya sahip Türk yumurta sektörü hem kendi insanının hayvansan protein ihtiyacını karşılamakta hem de birçok ülkeye yaptığı ihracat ile insanlığın beslenmesine katkı sunmaktadır.

Türkiye, coğrafi konumu ile pazar ülkelere yakın ülkelerdendir. Ürünlerini istenilen miktarda ve istenilen sürede ulaştırma avantajına sahiptir.

Yumurtalar Türk gıda kodeksi yumurta ve yumurta ürünleri tebliğine göre üretilmek, etiketlenmek ve pazarlanmak zorundadır. Sadece A sınıfı yumurtalar doğrudan insan tüketimine sunulabilir. B sınıfı yumurtalar ise sadece gıda sanayisinde kullanılır. A sınıfı yumurtalar, yumurtlama tarihinden itibaren 21 gün içinde tüketiciye ulaştırılır. A sınıfı yumurtaların son tüketim tarihi, yumurtlama tarihinden itibaren 28 günden fazla olamaz. Paketlendiği tarihte hava boşluğu 4 mm veya daha düşük olan A sınıfı yumurtalar, yumurtlama tarihinden itibaren dokuzuncu güne kadar ‘ekstra taze’ olarak tanımlanabilir. Ayrıca ‘ekstra taze’ olarak nitelendirilen yumurtaların etiketlerinde yumurtlama tarihi yer alır.

Tablo 10: Türkiye’de üretilen tavuk yumurtası sayısı (Bin adet)

Tavuk yumurtası sayısı
(Türkiye)

	Tavuk yumurtası (Bin adet)
2001	10 575 046
2002	11 554 910
2003	12 666 782
2004	11 055 557
2005	12 052 455
2006	11 733 572
2007	12 724 959
2008	13 190 696
2009	13 832 726

Kaynak: TÜİK, 2011

Hindicilik

Hindilerin dayanıklı, uzun ömürlü, karkas randımanı ve beslenme değerlerinin yüksek olması, etinin sucuk - salam gibi ürünlerde direkt veya kırmızı ete karıştırılarak kullanımı gerek dünyada gerekse son yıllarda Türkiye’de hindi yetiştiriciliğini daha cazip hale getirmiştir.

Hindicilik yatırımları 1995 yılından itibaren gelişmeye başlayarak özellikle 1998 yılında büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. 2004 yılında ise ülkemizin hindi eti üretimi yaklaşık 50 bin tona ulaşmış, sadece yılbaşlarında tüketilen hindi eti artık her gün tüketilebilir hale gelmiştir. Bunun gerçekleşmesinde sözleşmeli hindi yetiştiriciliğinin etkisi büyüktür ve ülkemizde, değişik yörelerde hindi üretimi yapan firmaların sayısı da günden güne artmaktadır.

Hindi üretiminde civciv üretiminden farklı olarak yılda 5 dönem üretim yapılabilmektedir.

Türkiye’de 240 bin metrekare alanda toplam 3 milyon ünite hindi üretimi yapılmakta ve bu üretimin %5’i dünya pazarlarına ihraç edilmektedir.

Türkiye’nin hindi eti ihraç ettiği ülkeler başta Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olmak üzere, Gürcistan, Türkmenistan, Azerbaycan gibi diğer Türk Cumhuriyetleri ile birlikte Romanya, Tunus, Rusya ve Sudan gibi ülkelerdir.

Tablo 11: Yıllara Göre Türkiye’deki Kanatlı Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim

Yıl	Hayvan Adı	Mevcut sayı	Kümes et (ton)	Yumurta sayısı (1000 Adet)
2006	Et Tavuğu	286.121.360	910.226	0
	Yumurta Tavuğu	58.698.485	7.432	11.733.572
	Hindi	3.226.941	17.062	0
2007	Et Tavuğu	205.082.159	1.059.483	0
	Yumurta Tavuğu	64.286.383	8.970	12.724.959
	Hindi	2.675.407	31.467	0
2008	Et Tavuğu	180.915.558	1.069.696	0
	Yumurta Tavuğu	63.364.818	17.985	13.190.696
	Hindi	3.230.318	35.451	0
2009	Et Tavuğu	163.468.942	1.277.082	
	Yumurta Tavuğu	66.500.461	16.233	13.832.726
	Hindi	2.755.349	30.242	
2010	Et Tavuğu	163.984.725		
	Yumurta Tavuğu	70.933.660		
	Hindi	2.942.170		

Kaynak: TÜİK, 2011

Türkiye Kanatlı Hayvan Üretimi

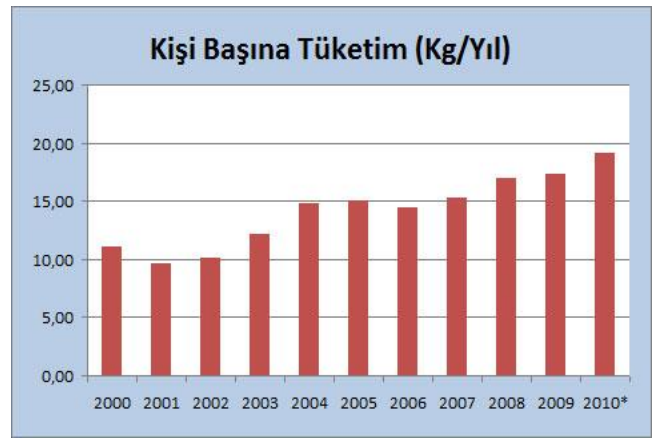
Kanatlı eti ve yumurta insanoğlunun dengeli beslenmesi için stratejik öneme sahip bir besin maddesidir. Özellikle kırmızı et üretiminin giderek azalmasıyla ortaya çıkan hayvansal protein açığı, ikamesi olan tavuk eti üretimindeki artışla dengelenebilmiştir. Fert başına piliç eti tüketimi 1990 yılında 3,8 kg iken, 2010'da 19 kg'a yükselmiştir. Buna rağmen ülkemiz tavuk eti tüketimi AB ülkeleri ortalaması olan 26 kg'ın altındadır.

Tablo 12: AB Kişi Başına Kanatlı eti tüketimi (kg/yıl)

Kaynak: BESD-BİR

Tablo 13: Türkiye Kişi Başına Kanatlı eti Tüketimi (kg/yıl)

Kaynak: BESD-BİR

Tablo 14: Türkiye'de Yıllara Göre Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar

Yıl	Ürün adı	Ölçü birimi	Para birimi	Ortalama
2008	Et Tavuğu	Baş	YTL	6,72
	Yumurta Tavuğu	Baş	YTL	8,18
	Hindi	Baş	YTL	29,27
	Yumurta	Adet	YTL	0,19
2009	Et Tavuğu	Baş	TL	8,13
	Yumurta Tavuğu	Baş	TL	9,13
	Hindi	Baş	TL	39,07
	Yumurta	Adet	TL	0,21
2010	Et Tavuğu	Baş	TL	11,02
	Yumurta Tavuğu	Baş	TL	9,97
	Hindi	Baş	TL	44,97
	Yumurta	Adet	TL	0,2

Kaynak: TÜİK, 2011

TÜİK 2011 verilerine göre geçtiğimiz 6 yıl içerisinde kanatlı hayvan başına üreticilerin eline geçen ücret piliçte 6,5 TL'den 11TL'ye, Hindi için 24TL'den 45 TL'ye yükselmiştir. Bu da beyaz ete olan ilginin giderek arttığını göstermektedir.

Türkiye Kanatlı Eti İhracatı

Ülkemiz ihracat rakamları göz önüne alındığında yine 2006 kuş gribi vakalarının etkisinde düşüş olmakla birlikte 2000-2010 yılları arası kat kat arttığı anlaşılmaktadır. 2001 yılında toplamda yaklaşık 24.4 milyon kg olan ihracatımız 2010 yılında 115.1 milyona yükselmiştir. İhracatımızın büyük kısmını Irak ve Türki cumhuriyetler oluşturmaktadır.

Tablo 15: Türkiye Kanatlı eti İhracatı (ton) Tablo 16: Ülkelere göre Kanatlı Eti İhracatı (ton)

YILLAR	TAVUK	HİNDİ	DİĞER	AYAK	İŞLENMİŞ	TOPLAM
2001	12.286	341	0	11.790	0	24.417
2002	6.757	464	0	12.779	0	20.000
2003	8.381	823	0	15.818	0	25.022
2004	11.096	615	0	17.339	0	29.050
2005	28.627	1.983	0	15.710	0	46.320
2006	18.812	319	0	18.971	0	38.102
2007	24.824	767	0	26.165	0	51.756
2008	48.937	1.299	0	30.508	0	80.744
2009	81.632	953	3	32.511	0	115.099
2010	104.128	1.036	0	35.232	10.943	151.339

Kaynak: DTM ve İhracatçı Birlikleri

	2006	2007	2008	2009	2010
Irak	2.182	681	9.326	50.666	71.185
Türk Cumhuriyetleri	11.562	14.529	20.432	17.362	19.962
İran	0	0	501	0	4.632
Hong Kong	908	1.479	0	59	2.079
Vietnam	1.728	4.422	8.351	3.608	2.844
Bosna Hersek	2.061	2.256	4.361	3.081	2.132
KKTC	72	38	846	236	589
Rusya	0	0	0	0	41
Diğerleri	618	2.186	6.418	7.576	12.644
TOPLAM	19.130	25.591	50.235	82.588	116.107

Kaynak: DTM ve İhracatçı Birlikleri

Türkiye'nin kanatlı et üretimi ve ihracatı her geçen yıl istikrarlı bir şekilde büyümekte, ihracatta yeni pazarlara açılım sağlanmaktadır. Türkiye'deki kümes hayvanı üreticileri 29 Mart 2009'dan itibaren AB'ye kanatlı eti ihraç etmek üzere izin almıştır. Bu önemli gelişmeyle, 2009 yılının ilk yarısında Türkiye'nin kanatlı eti ihracatı 66 milyon ABD dolarına ulaşmıştır.

Türkiye yakın ve çevre ülkeler arasında Rusya ve İran'ın ardından en büyük üretici olup yakın çevre ülkeler arasındaki en büyük ihracatçı konumundadır. Ülkemiz bu konumuyla sektördeki güçlü alt yapısı da dikkate alındığında kanatlı et sektöründe giderek daha da güçleneceği düşünülmektedir.

Tablo 17: Ülkelere göre çeşitli kanatlı eti ihracatları

ÜRÜN ADI/ ÜLKELER	2011	
	Miktar (ton)	Değer (1000 \$)
Tavuk Eti ve Sakatati	195,937	341,145
Irak	117,244	242,291
Tacikistan	11,819	6,264
Kongo	10,557	11,868
Libya	9,398	20,657
İran	8,539	18,967
Azerb-Nahç	8,105	11,622
Bosna-Hersek	4,187	3,797
Hong Kong	3,476	2,531
Özbekistan	3,263	2,749
Laos	3,073	3,988
Diğer	16,278	16,410
Tavuk ayağı	36,633	39,263
Vietnam	15,689	17,461
Hong Kong	16,933	18,061
Çin Halk Cum.	4,010	3,741
Hindi eti	2,081	4,819
Tacikistan	422	223
Rusya Federasyonu	406	1,574
Ürdün	220	772
Gabon	142	141
Irak	136	460
Azerbeycan-Nahçıvan	118	409
Diğer	637	1240
Diğer çiğ kanatlı eti	344	862
Sosis ve benzeri ürünler	9,147	14,559
Hazır-konserve et ürünleri	2,336	4,241
Hindi eti ürünleri	124	691
Diğer ileri işlenmiş kanatlı eti	1,259	3,937
Tavuk eti toplam	195,937	341,145
Tavuk ayağı toplam	36,633	39,263
Hindi eti toplam	2,081	4,819
Diğer çiğ kanatlı eti	344	862
İleri işlenmiş kanatlı eti toplam	12,866	23,428
TOPLAM KANATLI ETİ	247,861	409,517

Kaynak: İGEME ve İhracatçı Birlikleri

Türkiye Kanatlı Eti İthalatı

2010 yılında 921 bin dolar olarak gerçekleştirilen kümes hayvanları eti ve sakatatı ithalatımız, 2011 yılında bir önceki yıla oranla % 70 artışla 1,6 milyon dolar olarak gerçekleştirilmiştir. Kümes hayvanları eti ve sakatatı ithalatı gerçekleştirdiğimiz ülkeler, K.K.T.C. (% 61), Irak (% 18), Bulgaristan (% 8), Fransa (% 7) ve Macaristan'dır (%6).

Tablo 18: Türkiye'nin Ünelere göre Kanatlı Eti ve Ürünleri İthalatı (\$)

Adı	\$	Pay (%)
K.K.T.C.	949.906	61
Irak	278.430	18
Bulgaristan	125.921	8
Fransa	114.826	7
Macaristan	97.909	6
İsveç	102	0
Genel Toplam	1.567.094	100

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Bilgi Sistemi

TRB1 Bölgesinde Kanatlı Hayvancılık Sektörü

TRB1 Bölgesinde kanatlı hayvan yetiştiriciliği, Tunceli'deki küçük bir yumurta çiftliğini göz ardı edersek, sadece Elazığ ve Malatya illerinde yapılmaktadır. Bu illerde üretilen et ve yumurtalar il içerisinde tüketildiği gibi yakın illerden Bingöl, Tunceli ve Diyarbakır'a kadar ulaşmaktadır. Bununla birlikte bölgenin günlük yumurta ihtiyacını karşılamak üzere Çorum, Afyon ve Konya illerinden yumurta getirip satan toptancılar da bulunmaktadır.

Tablo 19: Yıllara Göre TRB1'deki Kanatlı Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim

Yıl	Düzye2 Kodu	Hayvan Adı	Mevcut sayı	Kümes et (ton)	Yumurta sayısı (1000 Adet)
2006	TRB1	Et Tavuğu	5.910.653	17.388,74	0
		Yumurta Tavuğu	469.296	0	78484,6
		Hindi	54.945	0	0
2007	TRB1	Et Tavuğu	6.068.723	17.321,80	0
		Yumurta Tavuğu	462.863	0	77792
		Hindi	37.444	0	0
2008	TRB1	Et Tavuğu	1.871.839	19.951,71	0
		Yumurta Tavuğu	453.593	0	78807,013
		Hindi	36.624	0	0
2009	TRB1	Et Tavuğu	2.627.602	22.595,18	
		Yumurta Tavuğu	566.170	0	103940,491
		Hindi	24.043	0	
2010	TRB1	Et Tavuğu	3.254.931		
		Yumurta Tavuğu	697.847		
		Hindi	59.371		
2011	TRB1	Et tavuğu	3.542.160		
		Yumurta Tavuğu	788.171		
		Hindi	43.092		

Kaynak: TÜİK, 2013

Tablodan da görüldüğü üzere yumurta tavukçuluğunda 2006-2008 yılları arasında kısmen bir azalma olsa da devamında gelen üretim ile birlikte TRB1 Bölgesindeki yumurta tavuğu sayısı %70 oranında artmıştır. Et tavukçuluğunda ise mevcut sayıda görülen istikrarsızlığın sebebi küresel çapta gelen kuş gribi vakaları olduğu gibi bölge içerisindeki kesimhane yetersizliği de sayılabilir. Bölgemizde biri 36000 adet/gün ve 60000 adet/gün kapasiteli iki adet kesimhane bulunmaktadır. Kesimhane sahipleri ile görüşmelerimizde bu sayının talebi ancak karşıladığı, olası bir üretim artışında kesimhane kapasitesinin artırılması gerekeceği dile getirilmiştir.

Bölgedeki hindi sayısı ise yıl içerisindeki taleple birlikte dalgalanmalar göstermekte ancak halen önemsenmeyecek miktardadır. Maalesef bölgemizde endüstriyel anlamda hindi üretimi yok denecek kadar azdır.

Tablo 20: Yıllara Göre Elazığ'daki Kanatlı Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim

Yıl	Düzye3 Adı	Hayvan Adı	Mevcut sayı	Kesilen sayı	Kümes et (ton)	Yumurta sayısı (1000 Adet)
2006	Elazığ	Et Tavuğu	5.335.003	5.327.403	8.577,12	0
		Yumurta Tavuğu	195.382	0	0	40.448
		Hindi	16.135	0	0	0
2007	Elazığ	Et Tavuğu	5.444.380	4.892.498	7.828,00	0
		Yumurta Tavuğu	189.200	0	0	38.388
		Hindi	15.755	0	0	0
2008	Elazığ	Et Tavuğu	1.179.484	4.966.304	8.700,97	0
		Yumurta Tavuğu	201.736	0	0	37.216
		Hindi	15.235	0	0	0
2009	Elazığ	Et Tavuğu	1.949.880	4.141.565	8.076,05	
		Yumurta Tavuğu	316.637	0	0	63.248
		Hindi	13.324	0	0	
2010	Elazığ	Et Tavuğu	2.015.500			
		Yumurta Tavuğu	361.679			
		Hindi	24.946			
2011	Elazığ	Et Tavuğu	2.000.000			
		Yumurta Tavuğu	458.443			
		Hindi	12.439			

Kaynak: TÜİK, 2013

TRB1 Bölgesine il bazında baktığımızda bölgedeki et tavuğu üretiminin yarısından fazlasını tek başına Elazığ ilinin karşıladığı görülmektedir. Elazığ'da 2000'li yıllarda Dünya Bankasından alınan büyük kredi destekleriyle beyaz et üretimi için çok sayıda kümes açılmıştır. İl çiftçileri et tavukçuluğunda tecrübe sahibidir. Elazığ ili kanatlı geçmişine bakıldığında Köy-Tür firması sektörel anlamda il için büyük önem arz etmekteydi. Sözleşmeli kafesçilik modeliyle birçok çiftçi Köy-Tür firması için üretim yapmaktaydı. Ancak firmanın iflas etmesi Elazığ'daki beyaz et üretim çiftliklerini de büyük zarara uğratmış ve ilde halen önemli sayılarda atıl, bakımsız kümesler bulunmaktadır.

Tablo 21: Elazığ İlçelerindeki Kanatlı Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim

Yıl	İlçe Adı	Hayvan Adı	Mevcut sayı	Yıl	İlçe Adı	Hayvan Adı	Mevcut sayı
2011	Merkez	Et Tavuğu	2.000.000	2011	Karakoçan	Yumurta Tavuğu	12.800
		Yumurta Tavuğu	400.000			Hindi	2.100
		Hindi	600		Keban	Yumurta Tavuğu	2.409
	Ağın	Yumurta Tavuğu	800			Hindi	7
		Hindi	4		Kovancılar	Yumurta Tavuğu	22.000
	Alacakaya	Yumurta Tavuğu	4.700			Hindi	8.500
		Hindi	500		Maden	Yumurta Tavuğu	5.874
	Arıcak	Yumurta Tavuğu	2.250			Hindi	28
		Hindi	135		Palu	Yumurta Tavuğu	5.460
	Baskil	Yumurta Tavuğu	2.150			Hindi	475
		Hindi	90				

Kaynak: TÜİK, 2013

Tablo 22: Malatya İlçelerindeki Kanatlı Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretim

Yıl	İlçe Adı	Hayvan Adı	Mevcut sayı	Yıl	İlçe Adı	Hayvan Adı	Mevcut sayı
2011	Merkez	Et Tavuğu	312.468	2011	Arapkir	Yumurta Tavuğu	9.250
		Yumurta Tavuğu	52.750			Hindi	40
		Hindi	1.645		Battalgazi	Yumurta Tavuğu	7.500
	Akçadağ	Et Tavuğu	476.279			Hindi	190
		Yumurta Tavuğu	60.000		Darende	Yumurta Tavuğu	6.000
		Hindi	550			Hindi	55
	Arguvan	Et Tavuğu	40.000		Doğanşehir	Yumurta Tavuğu	3.000
		Yumurta Tavuğu	14.640			Hindi	60
		Hindi	590		Doğanyol	Yumurta Tavuğu	1.225
	Yazıhan	Et Tavuğu	337.108			Hindi	98
		Yumurta Tavuğu	30.000		Kale	Yumurta Tavuğu	5.750
	Yeşilyurt	Et Tavuğu	376.305			Hindi	75
		Yumurta Tavuğu	2.850		Kuluncak	Yumurta Tavuğu	4.000
						Hindi	150
	Hekimhan	Yumurta Tavuğu	1.780		Pötürge	Yumurta Tavuğu	11.350
						Hindi	155

Kaynak: TÜİK, 2013

Tablo 23: Elazığ'da Yıllara Göre Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar

Yıl	İl Adı	Ürün adı	Ölçü birimi	Para birimi	Ortalama
2009	Elazığ	Yumurta Tavuğu	Baş	TL	11,73
		Hindi	Baş	TL	35,01
		Yumurta	Adet	TL	0,25
2010	Elazığ	Et Tavuğu	Baş	TL	9,2
		Yumurta Tavuğu	Baş	TL	15,05
		Hindi	Baş	TL	30,31
		Yumurta	Adet	TL	0,22
2011	Elazığ	Et Tavuğu	Baş	TL	12,42
		Yumurta Tavuğu	Baş	TL	13,9
		Hindi	Baş	TL	52,12
		Yumurta	Adet	TL	0,24

Kaynak: TÜİK, 2013

Tablo 24: Malatya'da Yıllara Göre Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar

Yıl	İl Adı	Ürün adı	Ölçü birimi	Para birimi	Ortalama
2009	Malatya	Yumurta Tavuğu	Baş	TL	9,97
		Hindi	Baş	TL	30,7
		Yumurta	Adet	TL	0,26
2010	Malatya	Et Tavuğu	Baş	TL	17,00
		Yumurta Tavuğu	Baş	TL	14,58
		Hindi	Baş	TL	43,11
		Yumurta	Adet	TL	0,22
2011	Malatya	Et Tavuğu	Baş	TL	17,6
		Yumurta Tavuğu	Baş	TL	15,49
		Hindi	Baş	TL	50,30
		Yumurta	Adet	TL	0,25

Kaynak: TÜİK, 2013

Görüldüğü üzere adet başına çiftçinin eline geçen kanatlı hayvan fiyatları yıllar içerisinde arz-talep dengesine bağlı büyük fiyat değişimi göstermiştir. Yumurta tavuğu fiyatları yaklaşık 3 yıl içerisinde 10TL den 15, 5 TL'ye yükselirken, hindi için yaklaşık %65 lik bir artış söz konusudur. Çiftçinin eline geçen fiyat değişimi bize talebin arttığı hakkında bir ipucu vermektedir. Bu da kanatlıya olan yatırımların artacağını göstermektedir.

Kanatlı hayvan sektöründe TRB1 Bölgesinde faaliyet gösteren firmaların başında Banvit A.Ş, Umut Tavukçuluk A.Ş, Öznesil Tavukçuluk A.Ş, Seher Tavukçuluk Ltd. Şti ve Gıda 2000 Ltd. Şti (Nilyum) gelmektedir.

Tavukçuluğa 1971 yılında başlayan Umut Tavukçuluk, organik tarım ve iyi tarım uygulamaları sertifikalı ürünlerini Green Ranch markası adı altında üretmektedir. Üretim tesisleri Elazığ'da bulunan kuruluş, modern üretim tesislerine sahip ve kendi yemini üreten tam entegre bir tesis olarak hizmet vermektedir.

1996 yılında günde 40 adet piliç kesimi ile üretime başlayan ve bugün ise 12,000 ton/yıl üretim kapasitesi Seher Tavukçuluk tam entegre tesisleri ile hizmet vermektedir. Hammadde temininden ürünün sunumuna kadar ki bütün aşamalarda, ISO 9001:2008 kalite Yönetim Sistemi ve ISO 22000:2005 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemini kullanmaktadır.

Öznesil Piliç, 1981 yılında tavukçuluğa başlamış ve 1997 yılından sonra da kendi kesimi için broiler, yani etlik civciv üretimine de girmiştir. 2003 yılında piliç eti üretimi için altyapısını genişleterek yem fabrikası ve kesimhanesini de kurup entegrasyonunu tamamlamıştır. Anlaşmalı çiftçilerle tavuk üretimini yaparak sektörü ve bölge çiftçilerini de kalkındırmıştır.

2000 yılında toptan yumurta alım satımıyla yumurtacılık sektörüne giren **Gıda 2000 Tarım ve Hayvancılık Ltd Şti** ise 2008 yılında Malatya Karapınar mevkiinde 50,000 tavuk kapasiteli bir çiftlik ile yumurta üretimi faaliyetine başlamıştır. Bugün günlük 200,000 yumurta kapasitesine çıkardığı çiftlik yumurtalarını, **Nilyum** markasıyla, Malatya başta olmak üzere Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Mardin gibi çevre illere ulaştırmaktadır.

Geçtiğimiz yıl içerisinde ülkemizde 45 yıldır sektör içerisinde faaliyet gösteren ve sektör yıldızlarından olan Banvit A.Ş, Elazığ'daki Özüğür entegre tesislerini satın alarak et tavukçuluğunda büyük bir hamle yapmıştır. Banvit, Elazığ'da faaliyete geçireceği üretim entegrasyonu için Elazığ, Malatya ve Diyarbakır illerinde kümes yatırımı gerçekleştirecek girişimciler ile işbirliği yapmayı planlamakta ve dolayısıyla Banvit'in bu yatırımı Elazığ'daki broiler yetiştiriciliğini ciddi şekilde olumlu etkileyeceği öngörülmektedir. Halihazırda tesislerin revizesi devam etmekte 2013 Haziran ayında tesislerin faaliyete geçmesi planlanmaktadır.

Kanatlı sektörünün TRB1 Bölgesi'ndeki ve genelleştirecek olursak ülkemizdeki en ciddi problemi hayvan yemi açığı olmasıdır. Tavukçuluk sektöründe girdi maliyetlerinin %70'ini yem oluşturmaktadır. Ülkemizde ise tavuk yemi yeterince üretilmemektedir. Mısır, soya küspesi, bitkisel yağ, balık unu gibi maddeler genellikle ithal edilerek yem açığı kapatılmaya çalışılmaktadır. Yurt içinde yetersiz üretimden dolayı mısırın %25-35'i ile soyanın %90'ı ithal edilmektedir.

Aşağıdaki tabloda TRB1 bölgesindeki dane mısır üretim miktarı gösterilmektedir. Görüldüğü gibi dane mısır üretimi maalesef son yıllarda daha da düşmüştür. Bunun en büyük sebebi de sulama sorununun olmasıdır.

Tablo 25: TRB1'de Dane Mısır Üretimi

Düzye2 adı	Ürün adı	Yıl	Ekilen alan(dekar)	Üretim(ton)	Verim(kg/da)
TRB1	Mısır (Dane)	2010	7.053	4.013	569
		2011	4.357	2.355	541
		2012	4.294	1.794	418

Kaynak: TÜİK 2013

Bu miktar ildeki yem açığını kapatmaktan çok uzaktır. İlde tavukçuluk işletmeleriyle yapılan görüşmelerde de, yetersiz mısır ekiminin sektörün en ciddi sorunlarının başında geldiği ifade edilmiştir.

ABD ve Brezilya'nın dünya piliç etinin önemli bir kısmını ellerinde bulundurmalarının temelinde de, bu ülkelerin yem hammaddeleri ve yem katkı maddelerini bol miktarda ve dünya ortalama maliyetlerinin altında üretebilmeleri gelmektedir. Ülkemizde girdi maliyetlerinin fiyatlara yansımaları, fiyatları yükseltmekte ve dış pazarlardaki rekabet gücünü de olumsuz etkilemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

TRB1 Bölgesi tavukçuluk sektörü araştırmamızda ve daha önceki araştırmalar neticesinde, sektör ürünlerine yönelik yüksek bir talep olduğu gözlemlenmiş hatta belli sezonlarda arzın talebi karşılayamadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte artan nüfus ve ulaşım ağlarıyla taleple ilgili koşulların gelecekte daha iyi olacağı düşünölmektedir. Ayrıca sektörle ilgili destekleyici kurumların da arttığı muhakkaktır.

Tavukçuluk sektöründe girdi maliyetlerinin önemli kısmı olan yem bitkilerinin ilde yeterince yetiştirilememesi ve ithalatına getirilen sınırlandırmalardan ötürü fiyatları yüksektir. Dolayısıyla sektöre ilişkin yem sanayine önem verilmelidir. Elazığ ve Malatya ili tarım için ideal topraklara sahip olmakla birlikte ildeki kanatlı hayvan yetiştiricileri de azımsanmayacak sayıdadır. Bu kapsamda tavukçuluk işletmeleri ve bitkisel üretim yapan çiftçiler arasında yapılabilecek bir işbirliği ile iki tarafında kazanacağı bir sistem geliştirilebilir.

Tavukçuluk sektöründe başta kanatlı hayvan hastalıklarının teşhisi ve tedavisi olmak üzere, üretim ve ürün geliştirme yönünde daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Bu konudaki çalışmaların işletmeler, Gıda Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü ve bölgedeki Üniversitelerin işbirliği ile daha etkin yürütölebileceği öngörülmektedir.

Bölgemizdeki tavukçuluk işletmelerinin ürünlerini AB üyesi ölkelere satabilmeleri için üretim, dağıtım ve pazarlama aşamalarında AB'nin hayvan sağlığı, refahı ve hijyeni konusundaki kurallarına uymaları gerekmektedir. Bu konuda ilgili birlik ve dernekler verecekleri eğitim, diğer ölkelerdeki potansiyel gelişmelerle ilgili bilgi vb. çalışmalar ile firmaları bilgilendirebilir ve firmaların ihracat yapmaları yönünde motive edebilir. Bu çalışmalar ile bölgedeki üretim ve ürün kalitesi, dış ve iç piyasalardaki tanıtımı ve pazarlama kapasitesi yükselecektir.

Ölkemizde kanatlı tüketimi AB ölkelerinin tüketim miktarlarının yarısı kadardır. Bunun da ürünün pazarlanması eksikliğinden kaynaklandığı düşünölmektedir. Tüketimin artırılması için, tavuk eti ve yumurtanın insan sağlığı açısından önemi ve avantajları firmaların ulusal kanallara ortaklaşa reklam vermesiyle aşılabilir ve bu sayede kanatlı tüketimini arttırabilirler.

Son olarak damızlık hayvan ve yumurta konusunda ülkemiz maalesef dışa bağımlıdır. Bu bağımlılığın aşılabilmesi için de gerekli AR-GE faaliyetleri mutlaka belli bir süreç içerisinde gerçekleşmelidir.

KAYNAKÇA

- 1- Elazığ Tarım İl Müdürlüğü, Malatya Tarım İl Müdürlüğü
- 2- www.tuik.gov.tr; Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK
- 3- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Hayvancılık Genel Müdürlüğü verileri
- 4- Türkiye Tarım Sektörü Raporu, Deloitte
- 5- Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tavukçuluk Sektörünün Türk Ekonomisindeki Yeri ve Durumu, Yrd. Doç. Dr. Sertaç ÇAKI
- 6- TRB1 Bölgesi Kanatlı Üreticileri Anket Çalışması
- 7- www.yum-bir.org, Yumurta Üreticileri Merkez Birliği (YUMBİR)
- 8- www.besd-bir.org, Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçılar Birliği
- 9- <http://www.kanatli.net/>
- 10- www.fao.org